

Kariūnas vartos 90% šiandien rašomų statutų, įvairių karinių žinynų, žodynų terminų. Todėl šiandien tikriausiai retam pavyksta sulaukti savo normina-mojo darbo rezultatų gyvenime, o ne straipsniuose. Aš galiu ir pasigirti, ir pasi-gėdinti, kad šiandien jau išgirstu kariūną, savanorių kalboje mano prieš trejus ketverius metus paleistą vykusį terminą ir kokį neapgalvotą žodį.

Tokios rūšies žodynus dera plėsti, atnaujinti ir kartoti kas penkeri aštuoneri metai. Ypač tai aktualu šiais laikais, kai taip greitai kinta gyvenimas. Štai žodyno rašymo metu Lietuvos kariuomenėje nei *dragūnų*, nei *jėgerių* dar nebuvo, todėl jų ir nėra žodyne, o jau reikėtų įtraukti. Atrodo, kad pakankamai ryžtingai pasišovėme žygiuoti į NATO, vadinasi, kis ginkluotė, karybos teorija ir praktika, o tai – nauji reiškiniai, sąvokos, terminai. Visa tai reikia nieko nelaukiant tvarkyti, norminti, diegti.

Antanas Smetona

LITERATŪRA

- K r a t k i j ... 1986: *Краткий русско-литовский разговорник будущего война*. – Trumpi būsimąjo kario rusiški-lietuviški pasikalbėjimai, Вильнюс: Гос. группом. ком. Лит. ССР.
- L a u r i n a i t i s J. M. 1938: Karinės kalbos brendimas. – *Kardas* 10.
- L a u r i n a i t i s J. M. 1938: Svetimybės ir karinė kalba. – *Gimtoji kalba*.
- R o z e n S. 1941: Рзен С. Я. *Русско-литовский словарь*, Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей.
- S m e t o n a A. 1995: *Karybos žodynas*, Vilnius: Lietuvos karo akademija.
- Š e b a l i n D. (red.) 1944: Шебалин Д. В. (ред.) *Краткий русско-литовский разговорник*, Москва: Воениздат НКО.

CLAVIS GERMANICO-LITHVANA. RANKRAŠTINIS XVII AMŽIAUS VOKIEČIŲ-LIETUVIŲ KALBŲ ŽODYNAS, 1 DALIS A-E. VILNIUS: MOKS- LO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA, XIII + 629 P., 1995 (BIBLIOTHECA BALTICA).

Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius V. Drotvinas šiuo metu yra žymiausias Mažosios Lietuvos XVII–XVIII a. rankraštinų žodynų tyrinėtojas, pasiryžęs šiuos sunkiau prieinamus to meto kalbinius darbus paskelbti. Pirmasis prof. V. Drotvino sumanymo vaisius buvo 1987 m. “Mokslo” leidyklos puošniai išleistas “Lexicon Lithuanicum”, kuris ilgą laiką, remiantis J. Geruliu, buvo laikomas D. Kleino neišlikusio rankraštinio žodyno nuorašu. Rengdamas šį žodyną spaudai ir jį krupščiai ištyrinėjęs, prof. V. Drotvinas įtikinamai įrodė, kad taip nėra, nes “tik kritinė ankstesnių faktų interpretacija, tiek kurių ne kurių lingvistinių duomenų sugretinimas neleidžia “Lexicon Lithuanicum” identifikuoti su D. Kleino žodynu, t.y. laikyti jį D. Kleino žodyno nuorašu” (Lexicon Lithuanicum, p. 15).

Parengęs „Lexicon Lithuanicum“, prof. V. Drotvinas ėmėsi kito darbo – pradėjo rengti spaudai kelis kartus didesnę už „Lexicon Lithuanicum“ XVII a. rankraštinių žodyną „Clavis Germanico-Lithvana“, kuris ir sudarymo principais gerokai skiriasi nuo „Lexicon Lithuanicum“. Deja, mūsų dienomis susiklosčius nepalankioms tokių knygų leidybai sąlygoms, jau senokai parengto „Clavis...“ pirmojo tomo pusę „Bibliotheca Baltica“ serijoje 1995 m. išleido Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Pastabose apie Frydricho Pretorijaus žodyną „Clavis Germanico-Lithvana“, kuriomis po „Pratarmės“ pradedamas šis leidinys, prof. V. Drotvinas pabrėžia, kad „nei viršelyje, nei šiaip žodyno tekste nėra nurodyta jo autoriaus ar žodyno parašymo metų. Apie autorių ir žodyno amžių ilgokai buvo sprendžiama iš pavardžių įrašų. Pirmojo tomo 9 p. lotyniškai įrašyta „Priklausau Kristijonui Frydrichui Štimeriui, želviškiui prūsui, Gerviškėnų kunigui“. Paskutiniojo nenumėruoto ir pirmojo numeruoto puslapio viršuje įrašyta vokiškai: „Ši knyga priklauso precentoriui Vilhelmui Teodorui Šimelpenigiui Žiliuose, Ragainės apskrityje.“ Šie įrašai gerokai klaidino ankstesnius tyrinėtojus: žodyno autoriumi buvo laikomas vienas iš jo savininkų – Štimeris“ (p. XIII). Taigi tam tikru atžvilgiu tiek šio žodyno autorystės, tiek jo parašymo laiko istorija labai artima „Lexicon Lithuanicum“ istorijai, nors prof. J. Lebedys jau 1956 m. buvo pareiškęs, kad „Clavis Germanico-Lithvana“ yra Frydricho Pretorijaus darbas ir kad jis buvo baigtas rašyti apie 1674, vėliausiai apie 1675 metus (žr.: *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.* Paruošė J. Lebedys, Vilnius, 1956, 509–512). Tačiau vėlesni prof. V. Drotvino tyrinėjimai parodė, kad šis žodynas „rašytas dešimtmečiu vėliau“ (p. XIV).

Lietuvių kalbos leksikografijos ir apskritai lietuvių kalbos istorijos tyrinėtojams „Clavis...“ yra įdomus daugeliu aspektų. Pirmiausia, jis parašytas pagal Biblijos vokiškus konkordansus. Kadangi XVII a. Vokietijoje buvo populiarūs K. Agrikolos konkordansai, galima drąsiai teigti, kad būtent šio autoriaus kuriuo nors konkordansų leidimu pasinaudojo F. Pretorijus. Bet, kaip nustatė prof. V. Drotvinas, F. Pretorijus ėmė ne visus M. Liuterio Biblijos žodžius, o tik reikšmingiausius ir pateikė lietuviškus jų atitikmenis, kartu pridėdamas vokišką Biblijos sakinį bei jo lietuvišką vertimą. Čia iš karto kyla klausimas, į kurį prof. V. Drotvinas, deja, neatsakė, ar Pretorijus Biblijos iliustracijas vertė pats, ar naudojo J. Bretkūno Biblijos vertimą? Prof. V. Drotvinas linkęs manyti, kad F. Pretorijus tikriausiai J. Bretkūno Biblijos vertimą nesinaudojo, nes iliustracijos ištiso Biblijos teksto nesudaro. Taigi „Clavis...“ dar laukia papildomų tyrinėjimų, nes tik kruopšti kalbinė bei tekstologinė iliustracijų analizė parodys, ar F. Pretorijus dirbo visiškai savarankiškai, ar naudojo ankstesniais J. Bretkūno, B. Vilento darbais.

Antras dalykas, kuris labiausiai domina leksikografą, tai žodžių atranka ir lietuviškų atitikmenų parinkimas. Prisiminus, kad tokio pobūdžio darbų tuo metu beveik nebuvo, galima pritarti prof. V. Drotvino minčiai, jog vargu ar F. Pretori-

jus naudojosi anoniminiu rankraščiniu XVII a. vidurio "Lexicon Lithuanicum". Tai rodytų ir autoriaus ranka rašyti žodyno papildymai, kuriuos turinio atžvilgiu prof. V. Drotvinas skirsto į grupes: "1) naujus antraštinius žodžius su lietuviškais atitikmenimis; 2) tų atitikmenų sinonimus, darybos ar kaitybos variantus ir 3) lietuviškų žodžių vartosenos iliustracijas (paprastai Biblijos sakiniai vokiečių ir lietuvių kalbomis)" (p. XII).

Be autoriaus ranka rašytų papildymų, prof. V. Drotvinas "Pastabose..." dar išskiria priedašus, kuriais taip pat "dažniausiai papildomi antraštiniai žodžiai ar jų atitikmenys, šiaip kokios gramatinio pobūdžio pastabos", tačiau šie priedašai "rašyti visai kita rašysena negu visas žodynas, ne kaligrafiškai, o tarsi skubomis, smulkesnėmis raidėmis, įvairaus ryškumo rašalu, paprastai po lietuviškų žodžių arba tarp eilučių" (p. XII). Tokių priedašų prof. V. Drotvinas visame žodyne suskaičiuoja daugiau kaip du šimtus. Nurodęs, kad jų autoriai nenustatyti, "Clavis..." parengėjas spėja, jog dalį priedašų galėjo įrašyti F. Pretorijaus sūnus Frydrichas, po tėvo mirties paveldėjęs Žilių parapiją, kitą dalį – šį žodyną turėję Vilhelmas Teodoras Šimelpenigis ir Kristijonas Frydrichas Štimeris bei dar du trys asmenys, o baigdamas dar priduria, kad "Priedašų turinį ir autorystę reikėtų specialiai patyrinti" (p. XII). Tai be galo įdomus ir sunkus uždavinys, nes vieni kalbininkai kažin ar pajėgs nustatyti jų autorystę. Čia be grafologų pagalbos neišsiversime. Tik vargu ar grafologams pakaks šių palyginti trumpų įrašų autorystei išaiškinti, juoba kad, pavyzdžiui, K. F. Štimerio jokių kitų raštų, atrodo, nėra išlikę (plg. B i r ž i š k a V. *Aleksandrynas* 2, Vilnius: Sietynas, 1990, 111). Bet tai gali pasakyti tik grafologai.

Panašaus pobūdžio abejonės rodo, kiek dar daug neįimtų mįslių slepia mūsų senieji raštai, ypač rankraščiai, ir kokie jie svarbūs mūsų kalbos ir kultūros istorijai. Suprantama, kad kiekvienas toks leidinys yra neeilinis įvykis. Todėl didžiausios pagarbos ir padėkos nusipelno šio leidinio parengėjas prof. V. Drotvinas. Karališkoji Norvegijos užsienio reikalų ministerija ir IMTEC fondas, finansavę "Clavis..." leidybą, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, kuri šiais visuotinio sumaterialėjimo laikais ryžosi išleisti mūsų kalbos mokslui neįkainojamą knygą. Norisi tikėti, jog kitiems, jau senokai prof. V. Drotvino parengtiems F. Pretorijaus žodyno tomams, likimas bus palankus.

Juozas Karaciejus

EXEGIT MONUMENTUM

1996 m. kovo 16 d. mirė humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos mokslų akademijos narys korespondentas Kazys Ulvydas. Užgeso Nepriklausomos Lietuvos tarpukaryje gražiai beišidegančio lietuvių mokslo židinio išlikusi viena iš gajausių žarijų, visu ryškumu žėrėjusi ilgus okupacijos metus ir įžiebusi meilės